

## Székfoglaló előadás

A beográdi egyetem filozófiai fakultásán, Noviszádon a mai napon tanszéket kapott a magyar irodalom. S mikor én az egyetem megtisztelő meghívására ezt a katedrát elfoglalom, érzem, hogy ellenkezne a jugoszláv forradalom egész szellemével, sértené a szocialista Jugoszlávia alapvető törvényeinek leglelkét, ha a magyar irodalom tanszékének felállításáért az állam vagy a kormány nagylelkűségét dicsérném, illetve a jugoszláv magyarság háláját hangoztatnám az állam, a kormány vagy bármiféle hatóság iránt.

Amit kaptunk és kapunk — mi éppen úgy, mint bármely más jugoszláviai közösség — nem valamiféle uralkodó nemzetnek, hanem annak köszönhető, hogy a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban nincs uralkodó nemzet.

Amit kaptunk és kapunk, a forradalomnak köszönhetjük, mely nem Jugoszlávia egyik vagy másik népének, hanem valamennyinek, valamennyiünknek a forradalma.

Ez a mi forradalmunk nem pusztá dekrétumokkal, hanem minden mitikus pokloknál pokolibb hatalmakkal való harcban, a termelési viszonyok, a materiális létfeltételek gyökeres átalakításával törölt el mindennemű jogi megkülönböztetést Jugoszlávia népei, nép és nép, nemzetek és nemzeti kisebbségek között és teremtette meg azt a szolidáris politikai közösséget, melynek valamennyien részesei, alkotó munkásai

és felelős hordozói vagyunk. Azon az élet- és sorsközösségen belül, melynek a neve szocialista Jugoszlávia, minden népnek és minden nemzeti kisebbségnek, tehát a jugoszláv magyarságnak is ügye, eredményei, gyengeségei és céljai közös ügy, közös gond, közös harc és közös feladat.

Így nemcsak a jugoszláv magyarságot, hanem Jugoszlávia közös szocialista kultúráját, a szocialista kultúrát szolgálja és kell hogy szolgálja a magyar irodalomnak ez az egyetemi tanszéke is. Mert senki és semmi se szolgálhatja a jugoszláv magyarság érdekét anélkül, hogy ezzel a jugoszláv népek közösségét is ne szolgálja, mint ahogy minden, ami ezeknek a népeknek javára irányul, életbevágó java a jugoszláv magyarságnak is. Jugoszlávia szocialista kultúrájának; az érte való eredményes munkának előfeltétele valamennyi itt élő nép és nemzeti kisebbség, tehát a jugoszláv magyarság kulturális fölemelkedése is. Minden rész gazdagodása és növekedése az egésznek, valamennyiünknek a szellemi gyarapodását jelenti.

A magyar irodalomnak ez az egyetemi tanszéke tehát csak akkor fog a jugoszláv magyarság kulturális életében pozitív szerepet betölteni, ha tevékenysége sikeres hozzájárulás lesz a Jugoszlávia szocialista kultúrájáért folytatott, általános, sokoldalú közös erőfeszítéshez.

Amde vajon mi fán terem, micsoda az a szocialista kultúra, aminek egyik tényezője kell, hogy legyen a magyar irodalom jugoszláviai katedrája is?

Ha kitartást igénylő hosszú útnak kell nekivágni, ha lelkes útítársakat sőt batársakat akarunk megnyerni valamely cél elérésére, akkor mit sem ér a szavak kápráztató görögtüze. Elsődleges, önként adódó feladat: világosan meghatározni a célt. Mi az a szocialista kultúra, amit célnak és egyben közös és legfőbb érték-kritériumnak nyilvánítok? Politikai jelszó, fantóm vagy definiálható valóság?

Helyénvaló kérdés.

Ha csak az kellene, hogy a szocialista kultúra fogalmának valamiféle definícióját találjam önök elé! Nem kellene egyebet tennem, mint kölcsönért a szomszédba mennem. A legközelebbi vagy legtávolabbi szomszédok vagy az ő nagy szomszédjuk különféle tudományosnak hirdetett kézikönyveiből definíciók egész sorát citálhatnám. Szerintük a dolog egyszerű. Minden termelési rend, a termelőerők meghatározott fejlődési foka meghatározott módon tükröződik az emberek öntudatában: a történelemben egymást követő társadalmi formációk határozzák meg a nekik megfelelő kultúrákat. Vannak rabszolgaságon, hűbéri rendszeren, tőkés termelési renden és végül a kisajátítók kisajátításán alapuló, szocialista termelési rendszeren épülő kultúrák. A szocialista kultúra tehát a szocialista társadalom szükségképpen kialakuló úgynevezett felépítménye. S minthogy a szocialista termelési rend az emberiség eddigi történelmében a legfejlettebb és leghaladóbb, élenjáró társadalmi formáció, ennek szellemi felépítménye, öntudatbeli tükröződése, kultúrája, a szocialista kultúra szintén minden eddigi kultúránál magasabbrendű, a legmagasabbrendű kultúra. És pont. Ha Kolumbusznak ismeretlen nyílt tengeren kellett keresnie a célt, nekünk, maiaknak, akik a szocialista kultúrát akarjuk fölfedezni, már nem kell gályánkkal bolyonganunk, a mi gályánknak megvan a kész menetrendje és a kikötője, ahol biztonságosan horgonyt vehet és készen megkaphatja — már nem meghódítania, hanem csak átvennie, csak tanulmányoznia kell — am t keres: a szocialista kultúra modelljét.

És megint és szinte véglegesen pont. Mintha a legmélyrehatóbb gazdasági és politikai forradalom egyben az emberi

öntudat, az ember erkölcsi és esztétikai szenzibilitásának forradalmi átalakulását, sőt újjászületését is önműködően magával hozná. Mintha megint egyszer a győzelem s az elért eredmények nagysága az erendődő chiasztikus forradalmi igényt és akaratot egyszerre visszajára fordítaná, féltékenyen szűkkelvé tenné: volt történelem, de ez után többé nincs. Mintha valaha is, bármily eredmény is végső, végleg elért célnak nyilváníthatná önmagát vagy legalább is minden utána következő esemény és eredmény normatív modelljének.

Nem, nincs jogunk szerénynek lenni, olyan szerénynek, hogy ma, bármily mai modell alapján is, bármily mai modellre is korlátozzuk a szocialista kultúra definícióját.

Nem a szerénység, hanem épp a kötelező szerénytelenség mondatja velem: nem tudom, hogy milyen új tartalmakat, formákat, milyen új értékeket, konfliktusokat és problémákat fog majd revalálni az, amit ma mint akaratunk, harcunk és lenni akaró emberségünk céljaként, jobb híján szocialista kultúra néven jelölünk. És nem hiszem, hogy ezt ma bárki is tudhatja. Úgy van, mint a művészetben: ha megszületett valamely új nagy mű, az mindig meglepetés, mely keresztlhúzza az addigi művek alapján felállított elméleti normákat és számításokat.

Aki hát nem akarja beérni pusztá szavak aprópénzével vagy hamis aranyával olyan úgynevezett tudományos megállapításoknak, melyeket valójában pillanatnyi politikai és hatalmi érdekek gyakorlati taktikai szükségletei diktálnak — annak meg kell vallania, hogy bár végre megtörtént a nagy elindulás az emberiség zoológikus életfeltételei közül az ember emancipációja felé, ennek ellenére még mindig csak fölfedező úton vagyunk, karavelláink igenis még mindig igen viharos, fenyegető szörnyektől nyüzsgő vad vizeken bolyonganak s még a kannibalizmusnak is inkább a technokája és a formái, nem pedig a gyakorlata változott meg. Még mindig csak azt tudjuk, hogy mi az, amit végre sikerült magunk mögött hagynunk és mi az, amit minél messzebbre kell magunk mögött hagynunk.

Ezt azonban tudjuk. S ez nem lekecsinyelhető vívmány. Mert tudjuk nem pusztán logikusan, hanem annak az embernek a szenvedélyes tudásával, akit az emberi sorsközösség átalakító élménye, egy több évezredes történel-

men és kultúrán nevelkedett erkölcsi és esztétikai érzékenysége kényszerít a lázadásra. A szocializmus nem volna több pusztá gazdaság' célszerűség kérdésénél, ha nem jelentene lázadást minden hatalom ellen, ami ha z u g g á teszi az életet, minden ellen, ami a dogmát fölébe helyezi a mindig újjal meglepő életnek, ha nem jelentené a lázadást minden ellen, ami megnyomorítja, szűkké teszi, faji, vallási vagy nemzeti babonák rabságában tartja; minden ellen, ami elidegeníti embertől az embert; és minden ellen, ami szakadékkal elválasztja az eszmét a valóságtól, a szépséget a hétköznapi realitástól, az igazságot a gyakorlattól, a politikát az erkölctől, a cselekedetet a meggyőződéstől és a szót a gondolatától.

Már most az a kérdés — kérdés, amelynek helyes megoldásától függ e tanszék létjogosultsága: mit kell közvetlen célul kitűznünk, milyen feladatokat kell vállalnunk, miként kell dolgoznunk, milyen módszereket kell alkalmaznunk, hogy a magyar irodalomnak ez a tanszéke sikeresen ki vegye részét Jugoszlávia népeinek s velük együtt a jugoszláviai magyarságnak a szocialista kultúráért folytatott nagy közös erőfeszítésből?

Valaki ellenem vethetné, hogy túl nagy feneket keríték a dolognak. E tanszék célja világosan meg van határozva azzal, hogy hogy hívják. Nincs más feladata, mint legjobb tudásunk szerint ismertetni a magyar irodalmat.

Ez az ellenvetés meggyőzően hat. De csak addig, amíg nem vesszük észbe, hogy nyitott kapukat dönget, mert hiszen, természetesen, én is ezt tartom e tanszék feladatának. Csak éppen nem hunyok szemet a kérdés előtt: hogyan, milyen módszerekkel és milyen perspektívából kell ismertetnem a magyar irodalmat, hogy ezt valóban "ól, legjobb tudomásommal összhangban végezzem? Hogyan végezzem a magyar irodalom minden értékének ismertetését úgy, hogy ez az ismertetés, mely egyben elkerülhetetlenül értékelés is, összhangban legyen azzal a tudással, amit épp a jugoszláv forradalom minden kerékkötő hagyományával és megkövesült tekintéllyel szakító, szabad szellemének iskolája tett legjobb tudásommá, legjobb tudásunkká.

Régen, abban az időben, mikor még napokba s hetekbe telt, míg egy-egy esemény híre egyik országból vagy még inkább egyik kontinensről a másikig

eljutott, Goethe, ugyanaz, aki egyébként szenvedélyes érdeklődéssel fordult akkoriban alig ismert nemzeti irodalmak kincsei felé, fölvetette az irodalmak nemzeti korlátoltságának, a nemzeti korlátok időszerűtlenségének a kérdését.

„Manapság” — így hangzik 1827-ben Eckermannhoz intézett szava — „a nemzeti irodalom nem sokat jelent, a világirodalom korszaka került sorra és most mindenkinek azon kell lennie, hogy siettesse ezt a korszakot.”

Azóta, hogy ez a nyilatkozat elhangzott, a kölcsönös közlés és közlekedés minden időbeli távolsága technikailag megszüntethetővé vált, illetőleg egyre kevesebb órára redukálható. Sohase voltak még az elválasztó nemzeti határok ennyire anakronisztikusak, sohase volt még a reálisan lehetséges emberi valóság és korlátlan szellemi kisugárzás között és a politikai okok kényszeréből létező szűk keretek között fennálló ellentét esztelenebbül idejét múlt, mint ma. Tudunk interplanétaris menetrendeket percnyi pontossággal kiszámítani, ám morálisan, ami a népek, tehát az emberek között való viszonyt illeti, nem tudunk a kőkorszakbeli ember mentalitása fölé emelkedni. Lehetőségeink szerint Kozmopolisz polgárai s ugyanakkor ténylegesen fétisek uralma alatt élő barlanglakók: ezek vagyunk mi. Népek és egyes emberek ki-kitörnek a bűvös körből nemcsak vágyban, a gondolat erejével, művészi alkotással, hanem a materiális életfeltételeket közvetlenül átalakító forradalmi akciókban is.

Ha nem akarjuk, hogy gondolatainkkal és mértékeinkkel, ha nem akarjuk, hogy szempontjainkkal magunk is anakronizmussá, világviszonylatban provinciálisan elmaradottá váljunk, akkor a nemzeti irodalmak, tehát a magyar irodalom ismertetését és értékeit s csakis azoknak a nagy nemzetek fölötti összefüggéseknek és kölcsönhatásoknak a perspektívájába kell beállítanunk, amelyeket Goethe az egységes világirodalom fogalmával jelölt meg.

Ebből, a világirodalmi perspektívának mint kiinduló pontnak az elfogadásából azonban a konzekvenciák és megoldandó problémák egész sora származik.

A világirodalmi távlat — ami egyben természetesen kritérium is — már egy magában eleve lehetetlenné teszi, hogy a magyar nemzeti irodalmat egy olyan úgynevezett hazafias szellem szolgálataiba kényszerítsék, mely minden szel-

lemnek, magának az emberi értelemnek a negációja. „A legtisztább, legeredetibb, leglogikusabb és legérdekesebb nyelv Európában a magyar... Hozzátehetem, hogy nyilván eredetére nézve is a legrégibb... a magyar paraszt olyan nyugodt, plasztikus, világos, vonzó jelenség, minőt a világ parasztjai közt nem találunk.” Ez idézetek véletlenül Rákosi Jenő „A magyarságért” című könyvéből valók, de száz és ezerszámra lehetne hasonló mondatokat idézni a néhai Magyarország magyar irodalommal foglalkozó elemi, középiskolai és egyetemi tankönyveiből, melyek mind az ezeréves Magyarországot ünneplő pohárköszöntők, vezércikkek és ünnepi szónoklatok kritikátlan sovíniszta tébolyában tobzódtak.

A nemzeti nagyzási téboly e groteszk tüneteinek természetesen sokkal-sokkal több köze volt a magyar földbirtok akkori megosztásához és az akkori Magyarország urainak a nemzeti kisebbségekkel szemben követett politikájához, mint irodalomhoz és irodalmi irányokhoz. Ez igaz. De azért nem kevésbé tény, hogy ez a stílus, az „extra Hungaricum non est vita”-féle nemesi vármegyei axiómának ez a kiterjesztése az egész magyar élet minden megnyilvánulására, tehát a magyar irodalomra s annak ismertetési és magyarázási módszereire is, kötelező modorként uralkodott el az irodalomtörténeti tankönyveken, költői életrajzokon és monográfiákon. A „szép” frázisnak vidékies kultuszával, a nemzeti öntömjénezéssel és annak minden sötét, kultúraellenes gonosz konzekvenciájával. S nemcsak a milleniumi nagymagyar mámor idején és nemcsak a XX. század elején.

Egyetemi, főiskolai, középiskolai és elemi iskolai katedrák, tankönyvek és a sajtó együttesen és külön-külön úgy interpretálták a magyar irodalmi műveket, hogy azokat az úgynevezett hazafias nemzeti célok szolgálatába lehessen befogadni, mindennek az úgynevezett magyar kultúrfőlény igazságát, a magyar szupremácia jogosságát, a mitoszt kellett szolgálnia, mellyel az úri Magyarország glorifikálta önmagát. Minden alkalom jó volt ahhoz, hogy a magyar irodalom legragyogóbb neveit éppúgy mint harmadrangú munkásait meghatározott „nevelő” célokra használják fel.

Az irodalomtörténész „A peleskei nótárius”-nak a XVIII. századbeli szatirikus eposznak ismertetését éppúgy felhasználja a dinasztikus lojalitásnak és

a nemzeti erényeknek a magasztalására, mint a tragikus sorsú Katona József drámáját, a Bánk bánt. A peleskei nótárius szerzőjével, Gvadányi Józseffel kapcsolatban az egyébként érdemes rodalomtörténész Kardos Albert ilyen mondatokat ír: „... a dicsőség azon fényéből, amelyet a magyar nemzet maga köré vont a Habsburg-ház iránti hűségével és a Habsburgokért folytatott hősi harcaival, bizonyára az ő (Gvadányi) fejére is esik egy-két ragyogó sugar...” S Bánk bánról szólva Beöthy Zsolt nem mulasztja el, hogy ne emlegesse a minden más emberi lélektől különböző magyar lelket: „... Bánk az egész magyar léleknek tragikai küzdelmét fejezi ki” s szerinte van ennek a magyar léleknek egy örök tragédiája: „a tragikum, mely a magyar lelket királyhűségének és fajszeretetének a meghasonlásába kergeti.”

Ez a néhány találmomra idézett példa is eléggé mutatja, hogy a feladat — ismertetni a magyar irodalmat — nem olyan egyszerű, mint látszik. Az idézett példák arra vallanak, hogy az irodalmi értékeket, melyeket az idők sodrából ki akarunk emelni, irodalmi értékektől idegen érdekeknek iszapja, vastag hazugságrétege temette be. Olyannyira, hogy az, amit irodalomtörténetnek neveznek, elfödi a szem elől magát az irodalmat, az írott művek esztétikai — és etikai — valóságát. A valóság! Ez a legnehezebben megközelíthető. Hogy láthatóvá, felismerhetővé váljék, külön kell választani, meg kell szabadítani a papjaitól, akik a valóság köré hamis köztudatot, a hamis képzetársítások, érzelmek és előítéletek tömegét teremtették. Hogy a gondolat és szépség, az alkotókat meghihető émoció, az irodalmi mű szűzien, a maga eredeti közvetlenségében támadjon fel, éljen és hasson, meg kell tisztítani az irodalomtörténet muzeális porától és hazug hagyományok salakjától.

De vajon a magyar irodalmat illetően csakugyan még mindig, még ma is elvégezetlen-e ez a feladat? Vajon jogosult-e az elképzelés, hogy épp bennünket, jugoszláviai magyarokat, a jugoszláv szocialista forradalom szellemén nevelkedett és nevelkedő magyarokat, különleges rész illet ennek a feladatnak elvégzésében?

Ezzel kapcsolatban fölmerülhetne az a kérdés is, hogy mi értelme van ma, 1959-ben egyáltalán beszélni is a harmincmillió magyar jelszavának, Tisza István svábbból lett magyar sovíniszta

ideológusának, Rákosi Jenőnek és a hozzá hasonló, vele együtt rég elporladt egykori szentistváni lovagoknak a csatakiáltásairól, amikről már a m. századunk elején úgy írt a fiatal Ady Endre, mint „a kultúrátlanság vadállatjainak rémes bömböléséről a magyar sivatagon”. Tisza Kálmán és Tisza István úri Magyarországnak sirbatétele már régen lejátszódott, minek akkor ma még egyáltalán idézni is az irodalomtörténet ürügyén írt fekete-sárga és piros-fehérező d. irázisokat, amik ugye csak a régmúlt uramához szolgáttaitak a dekoratív ünnepi temp.omi vagy cigányzenét?

A goethei felajdulás értelmét „Weh dir, dass du ein Enkel bist!” — valahogy úgy lehetne magyarra fordítani, hogy a múltat könnyebb eltemetni, mint butaságát, bűneit és az életet megmérgező hatását. Száz és ezer alakban játssza a múlt a történelem új színpadán a visszajáró lelket. A legkülönbözőbb álított zetekben, de nem egyszer a maga eredeti nyers formájában is.

Még az olyan kétségtelenül európai mentalitású, tudós humanisztikus költőnél is, mint Babits Mihály, lám, felbukkan a magyar léleknek és magyar mítosznak, végső fokon a magyar glóbusznak ez a megátalkodottan makacs kísértete. Ez a kísértet mintha csak megakarta volna tréfálni, néha valósággal komikusan ható eltévelyedésekre ad okot, mint például mikor Babits („Magyar irodalom” című tanulmányában) a magyar nemzeti jellem legtümöntebb kifejezését annál a költő gróf Zrínyi Miklósnál találja meg, aki testestül-lelkestül egy k. legrégebb horvát főnemesi család sarja és maga is saját szavai szerint, bár a legnagyobb magyar költő a maga korában, tudatában van a maga horvát voltának: „Ego mihi conscius aliter sum, etenim non degenerem me Croatam et quidem Zrinium esse scio.” Vagy mikor ugyanebben a tanulmányában a renaissance nagy délszláv humanista írójáról, a latin nyelven költő Ivan Cesmičkiről, ak. magát Janus Pannoni-usnak nevezte, nem azért, mert magyar volt, hanem, mert akkor Szlavóniát is Pannónia szóval jelölték meg — mint ahogy ezt maga Janus Pannonius is megállapítja Szlavóniáról szóló epigrammájában: „Pars ea Pannoniae, quae nunc Sclavonia fertur” — azt állítja Babits, hogy a „magyar faj erőit” vitte bele a világirodalomba, s ugyancsak Babitsnál ez a kísértetjáró nemzeti vagy faji mi-

tosz, „a mi magyar lelkünk”, mint Babits írja, máskor arra szolgál, hogy önkényesen a konzervativizmust a magyar, minden forradalmiságot pedig a kevésbé tiszta magyar tulajdonságok közé sorolja. Szó szerint így hangzik ez a paszszusa:

„Talán evvel függ össze, hogy a józan-ság nagy képviselői a magyar irodalomban többnyire a legtisztább fajú magyar írók (Arany, Deák); a szalmatűz képviselői kevésbé tiszta magyar fajtából származók (Petőfi, Kossuth).”

Babits Mihály, a nyelvnek ez a nagy művésze, az ő igazi dominiumában, lírájában sohase esett áldozatul hasonló szellemi elsőtétülésnek. De ami nála csak kisiklás és pillanatnyi eltévelyedés, az hivatásos nemzeti ideológusok, hivatásos és hivatalos irodalom-magyarázók kezében, országos meretekben fátummá válik. A Tisza Kálmán és Tisza István korabeli „hazafias” magyar irodalomtörténet „hazafias” szelleme nemcsak túlélte a milleniumi szentistváni Nagy-Magyarországot, hanem magában hordozta csíráit, anticipálta és megteremtette feltételeit annak a fékevesztetten vad, agresszív nacionalista m. stikának, mely az első világháborút követő összeomlás és a rövidéletű forradalmi intermezzo után, a Horthy-idők, a fehér terror, az úgynevezett keresztény magyar kurzus, majd a magyar fasizmus uralkodó ideológiája lett. Pekár Gyula analfabéta magyar turáni ideáljától, gróf Klebelsberg Kuno „magyar lelkétől”, mely „erős és öntudatos neo-nacionalizmus után sóvárog” és ennek a jegyében interpretálja a legtisztább emberi gondolatokat képviselő nagy magyar klaszrusokat, a Szeffű Gyula-féle történelemtudósok szellemtudományától, mely „az örök magyar szellem”, „a magyarabb magyarság”, „a magyar közösség”, „a magyar hivatástudat”, „a nemzeti szellemmel való teljes azonosulás leküzdhetetlen vágya”-szerű frázisokkal operál, a „mély magyar” és „hig magyar”-féle érték-kategóriáktól — valamennyitől egyenes út vezet vissza a milleniumi úgynevezett liberális magyar éra pohárköszöntős irodalmi frazeológiájáig és nem kevésbé egyenes út vezetett előre, oda, ahol a nemzeti gondolat, a magyar birodalmi gondolat istenítéséből a fajvédelem s a fajvédelemből az aktív faji kannibalizmus elméleteinek apológiája — és gyakorlata is valósággá vált.

Van abban valami felemelő és biztató, hogy ezeknek az úgynevezett irodalom-

történezeseknek és az irodalom nemzeti ideológusainak magyarázatai, követelése és iránymutatása, mind a nacionalista fantazmagória közben magyar költők, írók és esszéisták egész sora tudta és akarta folytatni a maga alkotó munkáját, mint hallgatva más útbizonyítást, mint arra, mely egyedül különbözteti meg a művészt az írott szó piaci iparosaitól, ti. a saját autonóm egyénisége diktátumára, a saját szubjektív embersége benső parancsára. Ha azonban Bóka László, aki a saját szava szerint „irodalmunk történetét következetesen a dolgozó nép szemszögéből, a marxizmus-leninizmus módszerével nézi és ábrázolja”, a Horthy-idők irodalmáról azt állítja, hogy „irodalmunk történetének nem kis büszkesége az, hogy a fasiszta fertőzöttől tiszta maradt”, akkor meg kell állapítani, hogy ez a diagnózis bizony inkább szép vágy, mint objektív elemzésnek a születménye. Nemcsak az irodalomtörténet íróját, de első sorban épp őt kényszeríti igen tanulságos és épp a jelenre nézve termékeny megismerésre az a megdöbbentő tény, hogy a huszas évektől kezdve a magyar irodalom vitathatatlanul hivatott, nagy és őszinte munkásainak, a régebbi nemzedékekhez tartozóknak éppúgy, mint az akkori fiataloknak a műveim, nagyon is ki-kiütözik a rájuk nehezedő „neonacionalista”, fajvédő, fasiszta atmoszféra fertőző befolyásának valamelyes szemmel látható tünete.

Az a szellemi nevelés, amely a Habsburgokkal való kiegyezéstől fogva uralkodott, nemzedékeket tett kigyógyíthatatlanná a Kárpátoktól az Adriáig terjedő Magyarországra, a Szent Korona Magyarországa valósággal metafizikai igazságának hatalmi tébolyából. Ez a nevelés különleges fogékonyságot hozott létre a trianoni Magyarországon a fasiszmus propagandája iránt, mely épp az atavisztikus nacionalista mítoszokra apellált.

Voltak ugyan, akik pusztán magyar nemzeti szempontból nézve a jövőbe, tisztán látták a romlás és pusztulás borzalmait, amikkel a magyar népet s a magyar kultúrértékeket a germán életter s a germán új rend koncepciójának a megvalósulása fenyeget. Ámde még ezek is a kultusz ellen, amit a német fasiszmus a német ősi őszitönökkel, a német vér szavával, a faj tisztaság és a nép mítoszával üzött, minden irracionálisnak e német istenítése ellen nem az emberi ráció világosságával, hanem el-

lenmítossszal küzdöttek, ellenmítossszal, mely már ideológiai szótárával is elárulja a német fasiszmus fertőző hatását. A város ellen, mely internacionalista, kozmopolita, fajidegen, ők az ősi magyar faj, a falu népe, a paraszt, a magyar vér, a magyar vérvérközösség, a magyar rendeltetés védelmének és a magyar sors külön útjának és igazának akartak harcosai lenni.

Igen kevés az olyan elementárisan nagyszerű és teljesen makulátlan immunitás a fasiszmus befolyásával szemben, amilyen József Attila tragikus nagy és akkor minden oldalról félreértett költői művéé. Szinte szabályként lehetne felállítani, hogy az akkori Magyarország irodalmában csak a nemzetközi proletariátus forradalmi hivatásában hívó és a marxizmus ideológiájával fölfegyverkezett írók kis csoportja tudta megőrizni teljes szellemi immunitását. Csak őrök lehet elmondani, hogy még akkor sem homályosodott el, egy pillanatra sem keserű és elszánt eszmei és emberi világosságuk, mikor még az egyébként kitűnő, joggal magyarnévű, humánus tradíciókat ápoló magyar írók is többé-kevésbé tevékenyen kivették részüket a nacionalista mámorból, tehát akkor sem, mikor úgy látszott, hogy a német fasiszmus való szövetség visszaszerzi a fasiszta Magyarországnak az egykori Nagy-Magyarország határait.

Gondolom, hogy eddigi fejtegetéseimből is kivilágló, hogy az irodalom lényegesen más és több, mint különleges tehetségű emberek jól vagy rendkívül jól sikerült írásbeli búvészműtáványainak gyűjtőfogalma.

Az irodalom épp azért tarthat számot szenvedélyes érdeklődésünkre, mert paradox módon minden valóban irodalmi műben másról és többről van szó, mint pusztán „irodalomról”, az írás mesterségbeli virtuózisáról. Eddigi fejtegetéseim maguk is ennek az igazságnak a látható példája. A magyar irodalomtörténetről beszélve, a magyar irodalomtörténet problémáit ismertelve nem beszélhettem csak az irodalom történetéről. Nem azért, mert nem akartam csak arról beszélni, hanem azért, mert függetlenül az irodalom alkotók szubjektív szándékairól, az irodalom és az irodalomtörténet objektív magában foglalja korszakok és társadalmak, társadalmi osztályok politikai és világnézeti összeütközéseinek, harcainak és törekvéseinek, szenvedélyeinek és szenvedéseinek történetét is.

Az új kor történetfilozófiájának nagy fölfedezései közül való, hogy az embernek csak egy története van. Nincs egy külön, öntörvényű vallási, esztétikai és egy külön, más törvényszerűségnek alávetett, „közönséges” gazdasági és politikai története.

A marxista történetfilozófia nem áll meg az egy és egységes emberi történet megismerésénél, hanem fölfedezi a titkát is, azt, hogy az ember társadalmi létének feltételei határozzák meg az ember öntudatát, s azt, amit egy kor szellemi életének nevezünk. Amde épp az a nagyszerű perspektivákat megnyitó a marxista megismerésben, hogy nem áll meg ennél a megállapításnál, hanem még tovább megy, még mélyebbre hatol: ez a társadalmi léttől meghatározott öntudat nem pusztán produktum, hanem maga is produktív történelemformáló erő, nemcsak engedelmes szófogadó gyermeke szülőjének, hanem tud nagyon rossz gyermek is lenni, lázadó titán, aki újjáteremti vagy újjá akarja teremteni a földet, melyből vétetett és épp e küzdelemben szakadatlanul újjáteremti önmagát is, az ember erkölcsi és attól elválaszthatatlan esztétikai szenzibilitását is.

A magyar irodalom valóban nem szükkölködik ilyen „rossz gyermekekben”, szófogadatlan, titáni szándékú kezdeményezőkben. Épp ezért nem fogadhatjuk el a magyar irodalomtörténet interpretálása irányelvének, amit Bóka László 1957-ben megjelent magyar irodalomtörténete irányelvnek nyilvánít, ti. Lukács György megállapítását: „Irodalmunk reflexe a magyar nép harcának szabadságáért, függetlenségéért, boldogságáért.” S éppoly kevéssé fogadhatjuk el ehhez a megállapításhoz fűzött utasítást, hogy „irodalmunk minden korszakát jelenünkre vonatkoztatva kell kutatnunk és interpretálnunk”.

Mint köztudomású, Jugoszlávia az egyetlen szocialista ország, melyben a tudományos és a művészi alkotás és értékelés problémáinak a megoldása és irányítása nem a párt és az állam, hanem maguknak a tudomány és művészet munkásainak a feladata. Egyedül a magyar irodalom e jugoszláviai egyetemi tanszéke van tehát abban a kivételes helyzetben, hogy értékelje, bírálja és méltassa Lukács György életművét és működését függetlenül a napi politikai változó taktikai vagy propagandisztikus szempontjaitól. Nekem szándékom, hogy előadásaim folyamán ennek is sorát ejtsem.

Ez alkalommal azonban csak azért idézem Lukács Györgyöt, mert mikor ő a magyar irodalmat a magyar nép szabadságáért, függetlenségéért és boldogságáért való harca „reflexének” mondta, — amivel önkéntelenül elriasztó példáját adta, hogy miként fest és mire visz a gyakorlatban, „irodalmunkat a jelenünkre vonatkoztatva kutatjuk és interpretáljuk” — ő, akkor 1949-ben, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság újonnan kinevezett elnöke volt s ebben a minőségben „reflex”-elméletével egy autoritativ hivatalos felfogást továbbított, direktívát, mely marxista-leninista irodalomszemlélet és pártosság néven mindmáig, a legújabb magyar irodalomtörténeti munkában is láthatóan érvényesül.

Semmiképp se szándékom kétségbe vonni, hogy akik ennek az új magyar irodalomtörténeknak a megteremtésén dolgoznak, máris rendkívül jelentékeny munkát végeztek el aránylag rövid idő alatt. Nemcsak nagyszabású kutatómunkáikkal és a nagy magyar irodalmi művek gondos új szövegkiadásainak nagy számával, hanem főleg azzal, hogy fáradhatatlanul fölfedték és fölfedük, hogy a régi Magyarország hivatalos magyar irodalomtörténetei egyes korok, személyek és művek ábrázolási, értelmezési és értékelési módjával mennyire csak a grófi, reakciós, klerikális, sovíniszta, majd fasiszta Magyarország apológiájának és mily kevéssé a magyar irodalom igazi esztétikai értékeinek és szellemének, a nagy irodalmi művek ismeretének voltak médiума. Az egykori Magyarország hivatalos irodalomtörténetének ebben a megsemmisítő bírálatában a harcos mai magyar irodalomtörténészek Gyulai Páltól Péterfy Jenőig, Riedl Frigyesztől Szerb Antalig kritikusoknak, esztétikusoknak, irodalomtörténészeknek a magyar kultúra világirodalmi távlatú munkásainak impozáns sorára hivatkozhatnak mint elődeikre. Ha e nagy elődök szempontjai a mai irodalomtörténészekétől és egymástól lényegesen eltértek is, egyetértettek abban, hogy a hazug nemzeti romantika provinciális frázisai és semminemű hangzatos és érzelmes szövegek nem kárpótolhat a gondolat tisztaságának és élességének a hiányáért.

Ezek az elődök szikítottak a hivatalos irodalomtörténet utilitarisztikus felfogásával: igazságukat nem idomították ahhoz, amit nekik a hazafias érdekek, a hazafias nevelés, a hazafias szel-

lem parancsának mondtak s ami valóban, a gyakoribban nem jelentett egyebet, mint azt a közvéleményt, hogy mind a történetírók, mind az irodalomtörténészek annak a Magyarországnak érdekeit, ideológiáját és legendáit kell hogy szolgálják, melynek nacionalizmusát az egyházi és világi feudális nagybirtokoknak a tőkével való szövetsége tette kivételesen agresszív — és amakronisztikussá. A feladat, a „direktiva” — ellenkező előjellel — akkor is az volt, hogy irodalmunk minden korszakát a jelenre vonatkoztatva, a jelen szolgálatába és érdekei által megszabott keretek között kell kutatni és interpretálni.

Az elődök, akik nem ennek a politikai utilitarizmusnak a szellemében végezték a magyar irodalom ismertetését és értékelését, nem voltak marxisták. És sok mindenben tévedhettek és valóban tévedtek is nagyokat. De tévedéseik éppúgy az övék, egyéniségüknek elidegeníthetetlen részei, mint minden, amit írtak és tanítottak. Oszinték voltak. Tévedéseik nélkül igazságaikból is hiányoznának az egyéni jelleg varázsa. Nem voltak marxisták, ámde akár Macaulay, akár Taine vagy akár Dilthey iskolájának voltak a nevelői, szembezártak mindennemű pragmatizmus-sal, amely irodalomtörténeti szemléletüket és esztétikai értékeléseiket az akkori magyar állam politikai céljainak és uralkodó szellemének közvetlen kiszolgálására akarta kényszeríteni. S épp ezzel a nonkonformista kritizmusukkal és nonkonformista szellemi becsületességükkel váltak úttörőkké annak a szellemnek a szempontjából is, mely Marxnak és Leninnek, magának az igazságnak mindenkor forradalmi szel-leme.

Az igazságnak mindenkor forradalmi szelleme: a mai „marxista-leninista pártos” magyar irodalomtörténet épp ebben a vonatkozásban paradox módon mögötte marad a nem-marxista, de nonkonformista nagy polgári elődeinek.

S mivelhogy Marx nevét említettem, hadd idézzek egyik ifjúkori, apjának írt leveléből egy rövid mondatot. Ez a pár szó meggyőződésem szerint magában foglalja minden jobb és baloldali programmatikus — úgy is mondhatnám pragmatikus — irodalomtörténeti szemléletnek és esztétikának, mindennemű felsőbb hatóságok, egyház vagy politikai zsinatok és pápák által irányított, fölülről kiszabott utakon haladó gondolkodásnak bírálatát. S ennél is többet:

az egyetlen lehetséges valóban forradalmi esztétikát, melynek vajmi kevés köze van ahhoz, amit marxista-leninista pártos tudományos esztétikának szoktak nevezni. Ez a mondat épp hevével, ifjú és titánian merész fogalmazásával, titáni túlzásával tárja fel a költészet és az esztétika magy, igazi nagy forradalmi és magy, igazi nagy erköcsi rangjának és feladatának távlatait. A mondat így hangzik:

„Hogy az emberiség megszabaduljon a maga bűneitől, ahhoz csak az kell, hogy igazi nevükön nevezze őket.”

Csak az kell, de ez a „csak”, ez a legnehezebb. Ez a „csak” az emberiség szellemi történetének a nagy dráma. motívuma. Ez a „csak” megköveteli a bátorságot, hogy végiggondoljam gondolatomat s hogy ha isteneket ördögöknek látok, nevezem is őket ördögnek és ott, ahol hivatalosan már mindenre kész megoldást tudnak, föl merjem fedezni a problémákat és ki merjem mondani és meg merjem nevezni. Enélkül a „csak” nélkül a gondolat nem elementáris, nem tűz és nem alkotó akarat, tehát nem gondolat, hanem kezes, idomított háziállat s a szépség nem az emóció s az élmény intenzitásának manifesztációja, hanem professzoros dogmák, tankönyvek és halottak unalmának szabályos dicsérete. Ez a „csak” az, amiért eretnekek máglyahalált haltak, amiért költők, mégha „kinban, mit se várva” is énekelni akartak és tudtak, ez az, amihez a „szent neveket” nem tisztelő, a dolgoknak igazi nevét kereső és kimondó legnagyobb gondolkodók szenvedélye kell, ez a „csak” az, ami miatt a gondolat és a szépség mindenkor izgalmas meglepetésként, az eruptív őszinteség meglepetésével hat. S ez a „csak” az, am lehetetlen, épp ezek ellen a meglepetések ellen irányuló, meglepetéseket kizáró irányított szellemi munkában, azoknak a szegény kutatóknak, akiknek mielőtt munkához fognak, már előre meg van szabva, miből kell kiindulniok és előre meg van határozva az a Róma is, melyhez minden útnak, ha nem tévút, vezetnie kell.

Ha Bóka már említett, 1957-ben megjelent Magyar Irodalom Története arra tanít, hogy a feudális Magyarországnak királyi udvaraiban, a XII-től a XIV. századig készült latin krónikákban, melyeknek szerzői kizárólag papok, akik előtt, mint az egész feudális középkor előtt a haza fogalma ismeretlen, „felsejlik a magyar haza, a magyar föld sze-



retete" s ha ez az irodalomtörténet „a krónikák hazafiságát” emlegeti

s ha XVI. századbeli irodalmunkat azzal véli jellemezni, hogy „mélyen hazafias irodalom”

s ha Balassi és Zrinyi költői művének értékelésében „a magyar fegyver dicsősége” s „a magyar múlt dicsőséges harcai” az, amire ez az irodalomtörténet rámutat

s ha ugyancsak Bóka Lászlónak 1958-ban megjelent „Tegnaptól maig” c. tanulmánykötetében azt olvassuk, hogy „A köszívű ember fia!” című regényében „Jókai pártosan ábrázol” s hogy ez a regény „a magyar nép vitézségének a himnusza” s hogy Jókai e regényét különösképp jellemzi „az alapeszme dialektikus megfogalmazása, az ember és társadalom ábrázolása realista biztonsága, a függetlenségi harc hősi romantikája”

s ha Gárdonyi Géza „Egri csillagok” című regényét az esztétikai érték méltatása helyett olyan megállapításokkal véli dicsélni, hogy az „a magyar nép hazaszeretetének, függetlenségi vágyának, katonai vitézségének a regénye” s hogy a regény „dicső őseink”-ről szól és jó, mert jó az ideológiai tanulsága, miszerint „a népek országutján azok a nemzetek érnek célba, amelyeket a hazaszeretet ereje éltet, amelyekben a függetlenség önfeláldozó vágya és, amelyek előremennek a haladás irányába” s ha ugyancsak Bóka egy valóban nagy magyar költőről, Juhász Gyuláról szóló, egyébként igen értékes tanulmányában idézi a költőnek a Horthy-féle rémuralom idején írt versének két gyönyörű sorát, a sóhaját:

„Mikor csitul zaja nyomornak, zendülésnek

S mikor lesz életünk üteme mély zene?”

és ő, Bóka, az irodalom, tehát az esztétikai szenzibilitásnak is tanítója, siet a költő e kérdő sóhajára megjegyezni, hogy „ez reakciós kérdés” —

s ha a magyar népköltésztől írva kifejti, hogy „ez az érzelmi gazdagság, ez a formai tökéletesség, ez az erkölcsi tisztaság... a magyar parasztnak szívéből fakadt...” és hogy „feldalmahodik nemzeti büszkeségünk: boldogok és büszkék vagyunk, hogy ezzel a néppel egynek tudhatjuk magunkat —

ha a mai legújabb magyar irodalomtörténetírásnak egyik olyan tekintélyes és komoly munkásánál, mint Bóka László ilyen és hasonló vonalasságokra bukkanunk, akkor nyilvánvaló lesz elő-

szőr is az, hogy ami az ősi és magyar dicsőség irodalomtörténeti kultuszát illeti, a goethei „Weh dir, dass du ein Enkel bist!” még mindig, még ma is érvényes, s másodszer, hogy nem ez vagy az a „marxista-leninista pártos” direktíva a hibás — hisz a direktívák a pillanatnyi politikai szükséglet szerint változnak —, hanem abban van a hiba, hogy még a legforradalmibb kötelező direktíva is csak barbár, torz és hamis, tehát a szépséggel és igazsággal, azaz a forradalmi szellemmel s a kritikus egyszerű emberi értelemmel összeférhetetlen eredményekre vezethet csupán.

Remélem, hogy nem értenek félre: a szándékom nem polémia volt. Ha gondolom is, hogy mint mindent, a mai magyar irodalomtörténészek munkáját is bíráló szemmel kell néznünk, semmiképp se akarnám kétségbe vonni, hogy a mi számunkra is rendkívül értékes eredmény az a munka, amit a legújabb magyar irodalomtörténészek s köztük Bóka László és munkatársai is végeztek és végeznek. És pedig azzal, hogy a magyar irodalom egy-egy korszaka társadalmi hátterének a megvilágítására törekcsenek és — szakítva a régi hivatalos magyar irodalomtörténet anekdóta kultuszával — irodalmunk nagyjait magyar és európai történelmi perspektívába helyezik, fölfedik a progresszív magyar és európai szellemi áramlatok kapcsolatait, s hogy mindennek előtt épp azoknak a forradalmi motívumoknak és forradalmi jelentőségű mozgalmaknak szentelik figyelmüket, melyeket a reakciós magyar irodalomtörténetírás elhanyagolt vagy meghamisított és meg-rágalmazott. Ami a mai magyar irodalomtörténészek munkájában pozitív, az máris komoly segítséget jelent a nagy feladat elvégzéséhez: a magyar irodalomnak olyan történetét adni, mely szabad szellemével, történelmi szempontjaival és esztétikai receptivitásával méltó legyen az emberi szellem magyar nyelven, magyar szóba élő hűség és nagyszerű reprezentánsaihoz. A szépség, a szabadság, az igaz szóhoz való bátorság, az emberi méltóság magyar poétáihoz, akik mostoha századok sötétjén győzedelmeskedve magyarul adtak hangot az emberi örömmek és sírásnak, vágyanak és félelemnek, szerelemnek és gyászoknak és a nagy csodálkozásnak, amiről csak az intenzíven élő költők tudnak. Az embert megrendíti, ha meg-gondolja, hogy mennyien vannak, akik tudtak nem elnémulni s nemcsak nem elnémulni, hanem akkor is, amikor a

józan és szerint minden szó reménytelennek látszott, énekelni. A gályarabságra hurcolt prédikátorok, a hazátlanul bujdosó kurucok éppúgy, mint a csodálatos makacs világvándor, a magyar szó megszállott szerelmese, Szenci Molnár Albert. A francia enciklopédisták gondolataitól ihletett bécsi testőrök, a nagy francia forradalom nagy hitétől elragadtatott Batsányi, és Kazinczy, aki Kufsteinban nehéz vasban a magyar kulturáról, egy európai magyar kultúráról dolgoz ki terveket, majd a Rousseau álmat álmodó, tüdővészben pusztuló, de daloló Csokonai Vitéz Mihály, a magyar szónak új zengést és tragikusan merész szárnyakat adó Berzsenyi, aztán a költő, aki halhatatlan volna akkor is, ha csak azt az egy versét írta volna, amelyben ez a sor áll: „Az ember fáj a földnek”, a „Vén cigány” költője, Vörösmarty. A világ egyik legnagyobb és legglucidabb forradalmi költője, aki egyben az ifjúság minden bájának fényében sugárzik, Petőfi és emberi mélységben, szavai súlyában méltó páratlan barátja, Arany János. S ezek csak a csúcok. Ady Endre, akinek költői ősei és méltó ősei a magyar renaissance költőtől, Balassi Bálinttól Vajda Jánosig sorakoznak. József Attila, Móricz Zsigmond, vagy akinek a holttestét exhumálták — a német fasiszták ölték meg, akik munkaszolgálatosként hurcolták magukkal — s a zsebében elrongyolt páiron írt verseket találtak, melyben ez a költő, Radnóti Miklós a legszebb magyar időmértékes strófákban a szerelmet, a szépséget és a szeretetet ünnepelte — ennyi gazdagságot, amit e nevek és még ennyi név jelent, akik mind magyar szóval ostromolták a süketséget, butaságot, érzéktelenséget — ennyi szinte felmérhetetlen gazdagságot foglal magában a tárgyilagos szakmai szó: magyar irodalom. Ez az elmúlt idők irodalma, de itt vannak az élők is, kortársaink. Halottaknak és élőknek élőkhez címzett, élőknek küldött ezzer hangú üzenete ez az irodalom, amelynek az irodalomtörténész méltó és hű postása, hírnöke és tolmácsa kell hogy legyen. Az irodalom nem akar irodalom maradni. Feladatunk a szellemi értékeket a maguk külön szférájából belevinni mindennapi gyakorlati életünkbe, hogy így az emberi társadalom máig legemberibb intenciókkal gazdag formája, a szocializmus valóban egy magasabb és az élet minden megnyilvánulására kiterjedő kultúra megteremtésének a

kiindulásává váljék. Ez az, ami megszabja a feladatainkat és a módot, mellyel e feladatok elvégzéséhez fogunk.

A feladatok közül való magának az irodalomtörténet fogalmának a tisztázása is. Van ebben a fogalomban valami félrevezető. A történelem ugyanis múlttal és régmúlttal foglalkozik, viszont az irodalmi műnek, mennél jelenetekenyebb, annál inkább sajátja, hogy győzelem az idő felett; az évezredek előtt keletkezett Gilgames, az Énekek énekének poézise, a homéroszi eposz, Dante vagy Shakespeare műve éppúgy, mint Balassi Bálintnak egy-egy szerelmes éneke, Csokonai, Petőfi és Vajda János nem egy verse mindig, minden jelenetben úgy jelen tudnak lenni, mintha a bibliai Józua keze csakugyan megállította volna a nap mozgását felettük.

A történelem egy másik lényeges kategóriája: a fejlődés. Ez szinte nem alkalmazható az irodalom szférájára, amit épp a történelem titkának nagy megfejtője, (aki nem érezte kötelezőnek, hogy minden kérdésre tudjon feleletet), Marx igen világosan fejezett ki a „Politikai gazdaságtan kritikájá”-hoz írt bevezetőjében:

„Ami a művészetet illeti, köztudomású, hogy virágzásának bizonyos időszakai semmiféle arányban sincsenek a társadalom általános fejlődésével, tehát a társadalom anyagi alapjával sem... A nehézség abban van, hogy a görög művészet és eposz nekünk még mindig művészi élvezetet nyújt és hogy bizonyos értelemben még mindig mint norma és elérhetetlen mintakép van érvényben.”

Ha azonban így van — már pedig így van — van-e akkor egyáltalán értelme az irodalom története fogalmának? Nem jelenti-e már maga ez a fogalom, hogy valamit, aminek kiváltsága az örök elvenség, múzeumi tárgyá degradálunk, múmiaként kezelünk?

Ez a veszély nagyon is fennáll. Minden attól függ, hogy helyesen fogjuk-e fel az irodalomtörténet feladatát, mondhatnám az irodalmi műnek a különleges hatalmát. Az a hatalmat, mellyel az irodalmi mű az egymást megsemmisítő percek iramából kiemeli, tartós jelené teszi az író, egy múlt ember múltó emócióját — ugyanakkor épp ezzel egyben egy egész korról, egy egész társadalom életének ellentmondásairól is beszédes dokumentációt szolgáltat. „Ember vagyok, kinek a sors, az élet, évek és napok szívének gyökeréig fájnak” —

Ady Endre ezzel nemcsak a maga lírája mélységeit definiálta. Minden költői mű azt az életet, azokat az éveket és napokat is revelálja, melyekben a költője élt s melyekhez így vagy úgy állást foglalt.

Ennek a revelációnak a segédeszköze az, amit irodalomtörténetnek nevezünk.

A pedagógiai feladat pedig nem abban áll, hogy nevek és évszámok sokaságával népesítsük be az úgynevezett művelt ember tudatát, hanem abban, hogy elmélyítse az emberben a szépség szeretetét, a szépségét, mely nem valami történelmi reflex, hanem az embernek egyik legszuggesztívebb megnyilatkozása, életünk benső gazdagságának, érzékeink fogékonyságának ösztökélője és épp ezáltal az élettel szemben való esztétikai és erkölcsi követeléseinknek állandó nyugtalan forradalmi bujtogatója.

A múltban nem a mi ideológiánkat keressük, a múlt értékeinek nem lehet kritériuma a mi ideológiánk, mely a múlt gazdagságával gazdagodva nem a múltat, hanem a jelent és a jövőt akarja a maga arcára formálni.

A szép, az, ami magyarul, angolul, szerbül, horvátul, oroszul, franciául vagy kínaiul szép — a szépségek, mint maguk a népek, mind vérrokonok, mind-egyik épp a maga külön individualitásával csak még jobban kidomorítja és megvilágítja a másik és a többi individualitásának vonzó relífióját. Nem jó az a nemzeti irodalomról szóló történetírás, mely nem világirodalmi perspektívából indul el és nem nyit világirodalmi, tehát az emberiséget átfogó perspektívákat.

Végül még csak egy szót. Van abban valami felemelő szimbólikus jelentőség, hogy a jugoszláviai magyar irodalom tanszékének inaugurálása abban az esztendőben történik, amikor a jugoszláv kommunista párt negyvenéves fennállását ünnepeljük. Ennek a pártnak a mi pártunknak, mindazoknak, akik életüket adták, harcoltak és harcolnak érte, köszönjük, hogy ma *itt* lehetünk s hogy ilyen szép feladat elvégzéséhez kérhetjük mostani és jövőbeli diákjaink és munkatársaink segítségét.